

EKONOMICKÉ MYŠLENÍ PŘEDSTAVITELŮ SALAMANSKÉ ŠKOLY V TISCÍCH Z FONDŮ VĚDECKÉ KNIHOVNY V OLOMOUCI¹

PAVLA SLAVÍČKOVÁ

Abstrakt: Škola Salamanky, známá spíše z oblasti teologie a filozofie, náleží zároveň mezi jeden z nejvýznamnějších proudů ekonomického myšlení z předklasického období. Její představitelé, nejčastěji členové dominikánského nebo jezuitského řádu, působili nebo byli jinak spojeni v období od konce 15. do 17. století s univerzitou ve španělské Salamance. Cílem příspěvku je seznámit čtenáře s ekonomickým myšlením zástupců této školy a jejich díly, která se nachází ve fondech Vědecké knihovny v Olomouci.

Klíčová slova: Salamanská škola, ekonomické myšlení, ekonomické teorie, tisky, Vědecká knihovna v Olomouci.

Dějiny ekonomických teorií u nás, ale i v zahraničí jen výjimečně sahají hlouběji než k Adamu Smithovi (1723–1790),² přestože řada myšlenek, které on ve svém díle shrnul, byla formulována mnohem dříve. Mezi jeden z nejvýznamnějších proudů ekonomického myšlení pozdního středověku a raného novověku, o něž se Adam Smith bezesporu opírá, náleží i tzv. salamanská škola (také škola Salamanky). Její název je odvozen od univerzity ve španělské Salamance, která se stala v 16. století centrem scholastického učení v Evropě. I přes nesporný význam salamanské školy v oblasti ekonomického myšlení bylo o ní v našem prostředí publikováno dosud velmi málo. O to cennější jsou proto původní díla jejích představitelů dochovaná ve fondech Vědecké knihovny v Olomouci. Cílem tohoto příspěvku je na ně upozornit, ozřejmit souvislosti mezi jednotlivými autory a zpřístupnit tak tyto tisky dalšímu výzkumu.

Obecně je možné představitele salamanské školy rozdělit do tří generací. Za zakladatele je obvykle označován Francisco de Vitoria (kolem 1480–1546), filozof, teolog a právník, člen dominikánského řádu, který se zaměřoval zejména na oblast mezinárodního práva a obchodní morálky.³ Základ jeho učení byl shrnut do výboru přednášek, které sepsal mezi léty 1527–1543,⁴ jejichž vydání z roku 1569 se pod názvem *Summa sacramentorum ecclesiae* nachází také ve fondu Vědecké knihovny v Olomouci (dále VKOL). Jedná se o nevelkou knihu, původem z knihovny olomouckých jezuitů.⁵ Co se ekonomického myšlení týče, přispěl de Vitoria v několika bodech do jedné z největších scholastických diskuzí týkajících se ekonomických principů, a to do diskuze o způsobu stanovení spravedlivé ceny produktu při

1 Zpracování a vydání publikace bylo umožněno díky finanční podpoře Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci v roce 2015 z Fondu pro podporu vědecké činnosti. Projekt s názvem *Účetnictví mezi tradicí a racionalitou*, řešitel: Pavla Slavičková.

2 Jeho dílo *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Pojednání o podstatě a původu bohatství národů) vydané poprvé v roce 1776 je dodnes považováno za základ ekonomického myšlení obecně a Adam Smith označován za „otce moderní ekonomie“.

3 PADGEN, A. – LAWRENCE, J. (eds.). *Francisco de Vitoria: Political Writings. Cambridge Texts in the History of Political Thought*. Cambridge – New York – Port Chester – Melbourne – Sydney: Cambridge University Press, 1991, 399 s.

4 Původní název *Relectiones theologicae*, poprvé vydány v Lyonu u J. Boyera 1557.

5 DE VITORIA, F. *Summa sacramentorum ecclesiae, ex doctrina R.P.F. Francisci a Victoria, ordinis Praedicatorum et olim primarii cathedratici apud Salmaticen*. Venetiis: Apud Dominicum de Farris, 1569. VKOL, sign. 36.489.

jeho prodeji. Do této, po celý středověk řešené problematiky, vrátil de Vitoria římskoprávní myšlenku *laissez-faire*, podle které může být spravedlivá cena stanovena na základě dohody mezi kupujícím a prodávajícím bez ohledu např. na náklady spojené s výrobou nebo transportem dané věci. Podle něho i třeba zboží považované za luxusní může být prodáno za neobvykle vysokou cenu, neboť kupující ji platí dobrovolně na základě své svobodné vůle. Ta, spolu s klíčovými principy přirozeného práva, ostatně tvořila jádro de Vitoriova myšlení obecně.⁶

Mezi následovníky Francisca de Vitorii a další představitele první generace salamanské školy pak náleží Domingo de Soto (1494–1560). Tento člen dominikánského řádu působil na univerzitě v Salamance od roku 1532 a mimo jiné proslul zejména jako zástupce Karla V. na tridentském koncilu.⁷ Mezi jeho klíčová díla náleží spis *De iustitia et iure*, jehož vydání z roku 1567, původem z knihovny brněnských jezuitů, se nyní nachází také ve fondech VKOL.⁸ Jedná se o ve své době populární, opakovaně vydávaný a často citovaný text, jehož základem byly přednášky, které de Soto pronesl na salamanské univerzitě v letech 1540–1541. Co se myšlenkového přínosu de Sota k ekonomickým teoriím týče, zastával spíše konzervativní přístup. Podle něho fixní cena ideálně nastavená státem je vždy lepší než cena tržní. Tento předchůdce etatismu tvrdil, že by ceny měly být nastaveny „náзором prozíravých a spravedlivých mužů“ a neměly by být výsledkem volného smlouvání kupujících a prodávajících.⁹ Vedle toho však dokázal odhalit základy teorie parity kupní síly u měnových kurzů a vysvětlit jev, kdy více peněz v oběhu na jednom místě (v jedné zemi) způsobuje jejich odliv a snížení směnného kurzu k ostatním měnám.¹⁰

Na dílo Francisca de Vitorii a Dominga de Soty navázali jejich žáci, mezi nimi taktéž dominikán, rektor univerzity v Coimbre a papežský rádce Martin de Azpilcueta (1493–1586), známý spíše jako Navarrus (také Doctor Navarrus). Tento významný dominikánský kanonista a teolog se narodil v Barásain v Navaře a po studiích ve Francii se vrátil do Španělska a působil na univerzitě v Salamance a portugalské Coimbre. Závěr svého života strávil v Římě jako poradce tří papežů, kde také zemřel.¹¹ Z hlediska ekonomických teorií je pro své názory někdy označován za předchůdce monetarismu, a to díky svému popisu kvantitativní teorie peněz. Tu popisuje v příloze s názvem *Comentario resolutorio de usuras* ke svému stěžejnímu dílu *Manuale sive Enchiridion Confessoriorum et Poenitentium*, jehož vydání z roku 1573 je dostupné ve VKOL. Dílo bylo původně v soukromém vlastnictví biskupa Stanislava Pavlovského (†1598), později jej získali olomoučtí jezuité.¹² Jedná se o původně španělsky psaný text používaný po dlouhou dobu pro potřeby vyučování i v církevní praxi. Podle Azpilcuety je hodnota peněz nepřímou úměrná jejich nabídce: „Veškeré zboží se stává hodnotnějším

6 Francisco de Vitoria proslul také jako zastánce přirozených práv domorodých obyvatel Ameriky. Viz jeho dílo *De Jure belli Hispanorum in barbaros* (1532) nebo *De Indis et de iure belli* (1532). Česky k tomu např. ROEDL, B. *Ve jménu inky Túpaka Amara*, Praha: Scriptorium, 1998, 351 s.

7 *New Catholic Encyclopedia*. Detroit – New York – San Diego: Thomson Gale, 2003, Vol. 13, pp. 329–330.

8 DE SOTO, D. *Libri decem De iustitia & iure: Nunc postremò post omneis omnium editiones summo studio, fide, exactaque diligentia recogniti. Quibus recens accessit liber octauus, De iuramento, et adiuratione, septimo nimirum in sextum reiecto. Cum gemino indice*. Antverpiae: Apud Philippum Nutium, 1567. VKOL, sign. III 36.347.

9 ROTHBARD, M. N. *Ekonomické myšlení před Adamem Smithem*. Kap. 4.3. [on-line], poslední revize 2015-06-19 [cit. 2015-06-19]. Dostupné z: <http://www.mises.cz/literatura/ekonomicke-mysleni-pred-adamem-smithem-52.aspx>.

10 TAMTÉŽ.

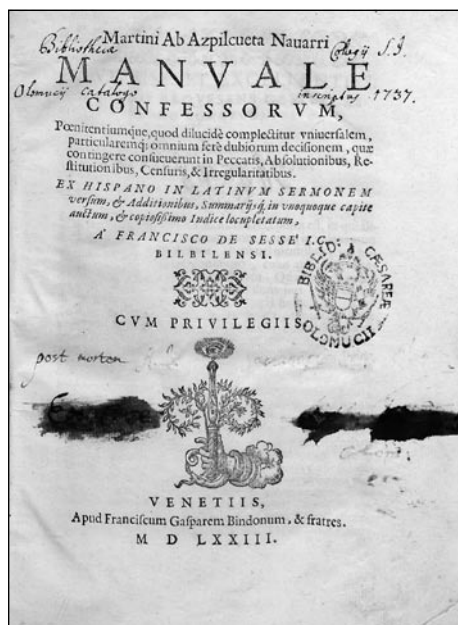
11 *New Catholic Encyclopedia*, Vol. 1, pp. 786–787.

12 DE AZPILCUETA, M. *Manuale confessorum, Poenitentiumque, quod dilucide complectitur universalem, particularemque omnium fere dubiorum decisionem...* Venetiis: Apud Franciscum Gasparem Bindonum et Fratres, 1573. VKOL, sign. 36.548.

s velkou poptávkou a malou nabídkou, pročež peníze, protože je lze prodat, vyměnit či směnít v jiném druhu kontraktu, jsou taktéž zbožím, a tedy se také stávají hodnotnější s velkou poptávkou či malou nabídkou.“¹³

Mezi jeho zásluhy se pak přičítá i odhalení vztahu mezi přílivem drahého kovu z Indie a Nového Světa a rostoucí cenovou hladinou ve Španělsku¹⁴ a také definování času jako kritéria ovlivňujícího hodnotu zboží: „Pohledávka [poptávka] po něčem je méně hodnotná než věc samotná a... je zjevné, že něco, co nelze rok užívat, je méně hodnotné než něco stejné kvality, co lze užít okamžitě.“¹⁵

Dalšími osobnostmi školy Salamanky zastoupenými ve fondech VKOL jsou Domingo Bañez (1527–1604) a Luis de Molina (1535–1601). Bañez byl dominikán,¹⁶ de Molina jezuita.¹⁷ Zatímco v teologických věcech navzájem soupeřili, v ekonomickém myšlení společně rozváděli myšlenky svých předchůdců. V případě Bañeze se jednalo zejména o teorii parity kupní síly,¹⁸ přínos de Moliny spočívá zejména v jeho analýze nabídky a poptávky. Mezi jeho klíčové poznatky, publikované v monumentálním díle *De Justitia et jure*,¹⁹ náleží třeba konstatování, že statky nabízené na koncovém trhu v malém množství se budou prodávat za vyšší cenu než ty, které se prodávají ve velkém množství. Jádrem jeho ekonomického myšlení je rozvedení peněžní teorie. Mimo jiné doložil, že ceny a mzdy budou vždy vyšší v té zemi, kde jsou peníze hojně než v té, kde je jich nedostatek.²⁰ Jemu je také připisováno spojení „ceteris paribus“, tedy dodnes v ekonomii a společenských vědách obecně používaný předpoklad, že při zkoumání vlivu nějakého parametru na výsledek se ostatní parametry nemění. V návaznosti na předchozí tvrzení tak mohl konstatovat, že podobně jako při hojnosti peněz v případě nezměněného množství statků a množství obchodníků na trhu ceny i mzdy stoupají, při nezměněném množství peněz a množství obchodníků hojnost statků zapříčiňuje pokles cen. „Důvodem

Obrázek č. 1: Martin de Azpilcueta, *Manuale confessorum* 1573. VKOL, sign. 36.548.

13 ROTHBARD, M. N. *Ekonomické myšlení...*, kap. 4.4.

14 DE ROOVER, R. Scholastic Economics: Survival and Lasting Influence from the Sixteenth Century to Adam Smith. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 69, No. 2, Cambridge: Oxford University Press, 1955, s. 168.

15 Převzato z: ROTHBARD, M. N. *Ekonomické myšlení...*, kap. 4.4.

16 *New Catholic Encyclopedia*, Vol. 9, p. 769.

17 *New Catholic Encyclopedia*, Vol. 2, pp. 49–51.

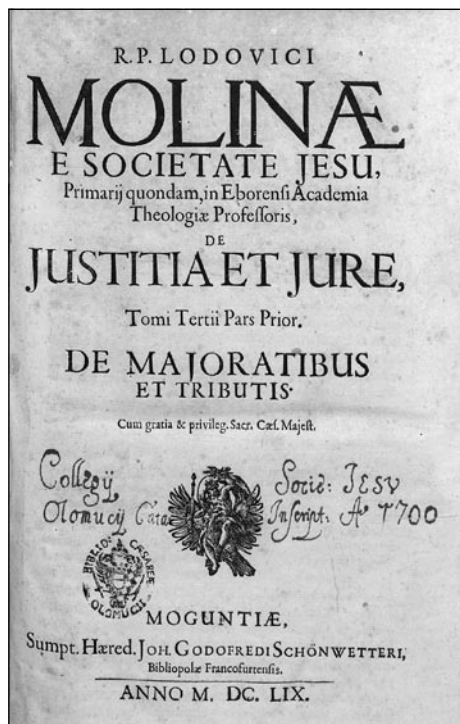
18 Jedná se o dílo *De Justitia et Jure* vydané v 1594. Ve VKOL dostupné jiný jeho spis (dva svazky): BAÑEZ, D. *Scholastica Commentaria*. Venetiis: Apud Altobellum Salicatum a Apud Haeredes Melchioris Sessae, 1587 a 1591. VKOL, sign. 601.971/1 a 601.971/2.

19 Tisk uložený ve VKOL původem z knihovny olomouckých jezuitů tvoří dva svazky, a to sv. 1, díl 1–2, sv. 2, díl 3–6. DE MOLINA, L. *De Justitia et jure: Cum Summariis et indicibus disputationum, locorum sacrae Scripturae et rerum memorabilium copiosis*. Moguntiae: Sumptibus Joannis Gottofredi Schönwetteri Viduae et Haeredum, 1659. Sign. III 36.520/1 a III 36.520/2.

20 DE ROOVER, R. *Scholastic Economics...*, s. 169, pozn. 6.

Obr. č. 2: Luis de Molina, *De Justitia et jure*, 1659, sv. 1. VKOL, sign. III 36.520/ 1.

Obr. 3 Luis de Molina, *De Justitia et jure*, 1659, sv. 2. VKOL, sign. III 36.520/ 2.

je, že peníze se samy o sobě stávají méně hodnotné k účelu nakupování a porovnávání statků.²¹ V návaznosti na to pak dokázal vyhodnotit dopady poptávky po penězích v kontextu směnný kurzů. Podle něho „kde je poptávka po penězích největší, ať již pro nákup zboží či služeb, provádění obchodů, placení válek, spravování královského dvora či pro jiné důvody, tam je jejich hodnota nejvyšší“.²² V návaznosti na to pak odmítl jakékoliv zasahování státu do kurzovní směny, neboť podle něho se hodnota jedné měny vyjádřená v jiné měně vždy změní v důsledku změn nabídky a poptávky, což je podle něho logické a správné. Fixní směnné kurzy tomuto brání a v důsledku vedou k nedostatku peněz.²³

Mezi představitele vrcholné generace školy Salamanky náleží také jezuita, významný filozof a teolog, uznávaný tomista Francisco Suárez (1548–1617).²⁴ Z jeho rozsáhlé publikační činnosti, z níž mnohé lze nalézt i ve VKOL, je na tomto místě potřeba zmínit jeho dílo *De Legibus ac de Deo Legislatore in decem Libros distributus*, jehož vydání z roku 1613, původně z knihovny olomouckých jezuitů, je dnes ve fondu VKOL.²⁵ Tato rozsáhlá encyklopedie právní a politické filozofie je v literatuře někdy hodnocena jako přechodový můstek mezi tradičním scholastickým pojetím a moderním viděním filozofie práva, která je častěji spojována

21 ROTHBARD, M. N. *Ekonomické myšlení...*, kap. 4.6.

22 TAMTÉŽ.

23 TAMTÉŽ.

24 HEIDER, D. *Kdo byl František Suárez? Život a dílo „Vynikajícího doktora“*. Olomouc: Centrum Aletti, 2009, 114 s.; ALTRICHTER, M. a kol. *Mají jezuité vlastní morálku? Studie o Franciscu Suárezovi (1548–1617), právníkovi, filosofovi a teologovi*. Olomouc – Velehrad: Centrum Aletti, 2004, 139 s.

25 SUÁREZ, F. *Tractatus de legibus ac de Deo Legislatore in decem Libros distributus*. Antverpiae: ap. Joan. Keebergium, 1613. VKOL, sign. III 2.457-III 2.458.

se jménem Huga Grotia (1583–1645).²⁶ Přestože Suárez k samotným ekonomickým teoriím nějak zásadně nepřispěl, podařilo se mu rozšířit povědomí o významu teorie svobodné vůle ve smyslu aktivních přirozených práv člověka.²⁷ V rámci nich Suárez rozlišuje různé typy příkazů náležejících k přirozenému právu, přičemž mezi ty, které se stávají známými jedině rozumovým vyvozením, náleží i příkaz „Lichva je nespravedlivá“.²⁸ Co se institutu soukromého vlastnictví týče, bylo podle něho na počátku dějin vše společné, než vzniklo vlastnictví soukromé, které přirozené právo nevyklučuje.²⁹ Díky němu stejně jako má každý z nás právo užívat své věci, jíst své jídlo, a pokud mu to někdo naruší, je mu tím způsobena škoda a nespravedlnost, tak i kupec má právo prodávat své zboží nebo chudák žebrať almužnu.³⁰

Mezi představitele pozdní generace školy Salamanky pak náleží Leonard Lessius (1554–1623). Jezuita Leonard Lessius sice nikdy přímo na univerzitě v Salamance nepůsobil, jako spolužák Francisca Suáreze a přítel Luise de Moliny navázal na jejich myšlení, a proto je mezi představitele této školy obvykle počítán.³¹ Mezi jeho klíčové dílo v tomto směru patří spis pojmenovaný stejně jako práce de Moliny a Bañeze *De Justitia et Jure*, jehož vydání z roku 1626, dnes ve fondu VKOL, bylo původně ve vlastnictví jezuitů v Jihlavě.³² V něm se mimo jiné věnuje problematice mezd a odměňování pracovníků. Výše mzdy zaměstnance je podle něho ovlivňována nabídkou a poptávkou stejně jako jakékoliv jiné zboží. Existují-li lidé, kteří jsou ochotni stejnou práci vykonávat za nižší mzdu, není mzda, která je jim vyplácena, minimální možná. Kromě toho však poukázal na význam nepeněžní odměny, moderně řečeno benefitů, které zaměstnance motivují. V jeho představě se jednalo například o společenské postavení nebo jiné požitky, vyplývající z určitého pracovního postu, které mohou psychologicky dorovnávat jinak nízkou hladinu mezd v určitém odvětví. V neposlední řadě se pak Lessius postavil proti zákazu úroku z půjčky, a to na základě principu *caerentia pecuniae*. Podle něho věřitel po dobu zapůjčení peněz dlužníkovi je postižen jejich nedostatkem v tom smyslu, že s nimi nemůže volně nakládat a nemůže je případně investovat jinak a lépe, a proto má oprávnění si za tu dobu účtovat úrok jako náhradu za svoji ztrátu. Výše úroku je přitom závislá na čase, a to tak, že čím delší období splatnosti půjčky je, tím může být úrok vyšší. Kromě samotného období, kdy věřitel nemůže se svými penězi nakládat, zohledňuje Lessius také větší nebezpečí rizika, které se na půjčku na delší dobu váže: „Je to spravedlivá cena za postrádání peněz obchodníků, jelikož spravedlivá cena zboží či závazku v jakékoliv společnosti je ta, která je na ně společností uvalena v dobré víře ku společnému užitku za zvážení všech okolností... I když tedy za postrádání peněz po dobu jednoho roku nepřicházím o žádný zisk a neriskuji žádný kapitál, mohu spravedlivě požadovat stejně jako všichni ostatní tu cenu, která pro tyto účely vyvstala.“³³

Shrneme-li výše řečené, můžeme obecně konstatovat, že představitelé salamanské školy ve stopách středověkých scholastiků nově definovali některé klíčové ekonomické koncepty, přepracovali a doplnili stávající poznání, zejména v otázkách teorie peněz, dokázali popsat klíčové principy fungování trhu, stejně jako přiblížit přínosy a úskalí regulace cen ze strany státu. Vzhledem k popularitě jejich publikací nepřekvapí, že jsou tato díla dostupná i ve fondech

26 HEIDER, D. *Kdo byl...*, s. 60.

27 K tomuto více KOBLIŽEK, J. *Pojem společenského souhlasu u Františka Suáreze (O principech politické moci)*. Olomouc: Centrum Aletti, 2014. 142 s.

28 HEIDER, D. *Kdo byl...*, s. 65.

29 Více TAMTÉŽ, s. 66–67.

30 TAMTÉŽ.

31 *New Catholic Encyclopedia*, Vol. 8, p. 518.

32 LESSIUS L. *De Justitia et Jure ceterisque virtutibus cardinalibus libri quatuor...* Antverpiae: Ex officina plantiniana, apud Balthasarem Moretum et viduam Jo. Moreti et Jo. Mursium, 1626. VKOL, sign. III 36.518.

33 ROTHBARD, M. N. *Ekonomické myšlení...*, kap. 4.8.

Vědecké knihovny v Olomouci, stejně jako to, že všechna pochází původně z jezuitských knihoven, ať už z Olomouce, Brna nebo Jihlavy. Naopak některá díla představitelů salamanské školy, kteří zároveň ovlivnili vývoj ekonomického myšlení, však v Olomouci nenajdeme. Patří mezi ně například františkán Juan de Medina (1490–1546), který proslul zejména díky svému přínosu k jednomu z nejzásadnějších scholastických problémů z oblasti ekonomie, a to účtování úroků z půjčky, nebo Diego de Covarrubias y Leiva (1512–1577), náležející do vrcholné generace školy Salamanky, který se zabýval mimo jiné teorií hodnoty, a dominikán Tomás de Mercado (†1585), který publikoval zajímavé postřehy ke kupní síle peněz. Obecně je možné spolu s Raymondem de Rooverem konstatovat, že ačkoliv ekonomie jako samostatná disciplína v raném novověku ještě neexistovala, dosáhli představitelé salamanské školy na jejím poli významných objevů a díky tomu i své proslulosti.³⁴

ECONOMIC THEORIES OF REPRESENTATIVES OF SALAMANCA SCHOOL IN PRINTS FROM COLLECTIONS OF THE RESEARCH LIBRARY OLOMOUC

Summary: School of Salamanca, better known in the field of theology and philosophy, also belongs among the most important centers of economic thought in the pre-classical period. Its leaders, mostly members of the Dominican and Jesuit order, worked at the University of Salamanca in Spain or were otherwise involved with it in the period from the 15th to the 17th century. This paper aims to provide the reader with the economic theories of representatives of the Salamanca school, namely Francisco de Vitoria, Domingo de Soto, Domingo Banez, Luis de Molina, Leonadr Lessius and last but not least Francisco Suárez, whose works are in the collection of the Research Library in Olomouc open for deeper research.

Key words: Salamanca School, economic thinking, economic theory, prints, Research Library in Olomouc.

Mgr. Pavla Slavičková, Ph.D. (*1979)

Autorka vystudovala Filozofickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci, obory historie a archivnictví. Specializuje se na právní a hospodářské dějiny 16. až 18. století. V současné době pracuje na katedře aplikované ekonomie FF UP a zaměřuje se na výzkum z oblasti dějin účetnictví. Naposledy v roce 2014 vydala spolu se Zdeňkem Puchingerem monografii s názvem *Malé dějiny účetnictví*.

34 DE ROOVER, *Scholastic economics...*, s. 168.

Obrázek č. 4: Leonardus Lessius, De Iustitia et Iure, 1626. VKOL, sign. III 36.518.